

GSI's Anna og Praklas Gauss var blant de første oljeleterne. Seismikkelskapet Western Geophysical var også tidlig ute.

Foto: Gunter Geiger.

Oljeleting i Nordsjøen 1962, 1963 og 1964

TERJE JOHANSEN

Midt i syttiårene skrev Bergens Arbeiderblad at «norsk oljeleting startet i Bergen» våren 1965.¹ På det tidspunkt hadde Stavanger vært base for seismikkskip i to år.

Flere internasjonale oljeselskap var i gang med forundersøkelser i den norske delen av Nordsjøen tidlig på våren 1963, med spesialfartøy som ble operert av seismikkselskap som Geophysical Service Inc. (GSI) og Prakla.

GSI gjennomførte omfattende seismiske undersøkelser i Nordsjøen allerede i 1962-sesongen. De første vitenskapelige målingene i norsk regi startet samme år. Det er også indikasjoner på at utenlandske seismikkfartøy var i norske farvann, før det amerikanske oljeselskapet Phillips gjorde sin første henvendelse til norske myndigheter i slutten av oktober 1962.²

Den 29. oktober 1962 dukket en delegasjon fra Phillips «uannmeldt» opp på fylkesmann og *dollarambassadør* Trygve Lies kontor i Oslo for «sikre seg den nødvendige tillatelse fra norske myndigheter» til å sette i gang med seismiske undersøkelser sommeren 1963, «i de Nordsjø-områder som vil bli tillagt Norge.³

Lie og hans medarbeidere hadde begrenset kjennskap til både Genève -konvensjonen, havrett og seismiske målinger. Derfor

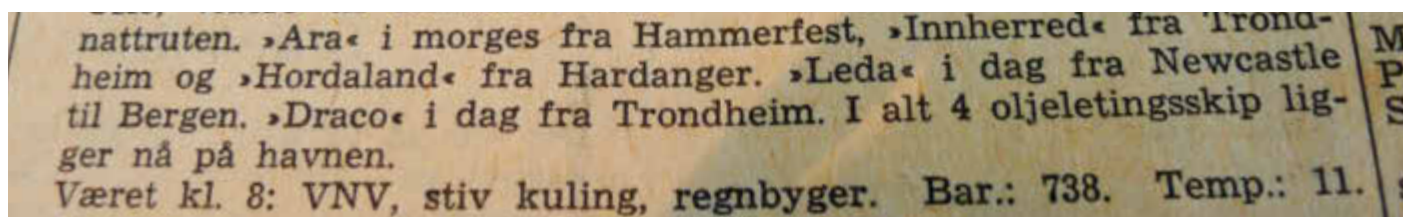
ble amerikanerne bedt om å skrive en nærmere redegjørelse for hva de var interessert i – og sendt videre til Utenriksdepartementet (UD). Der ble de mottatt av byråsjef Einar F. Ofstad som var godt informert om havrettskonferansen i Genève i 1958. Ofstad sa til amerikanerne at Norge «hadde reservert alle rettigheter med hensyn til å betrakte deler av Nordsjøen som en del av den norske kontinentalsokkel. Skulle det vise seg at det var olje- og gassforekomster under Nordsjøen, «ville det ikke være vanskelig for Norge hurtig å etablere den rettslige status som ville danne grunnlaget for norsk jurisdiksjon...»⁴

Det famøse brevet fra Phillips lå på Lies skrivebord dagen etter. Det var her oljeselskapet skrev at de ønsket seg «an oil and gas concession covering the lands lying beneath the territorial waters of Norway plus that portion of the continental shelf lying beneath the North Sea which may now or in the future belong to or be under the jurisdiction of Norway». Hvis Phillips og den norske stat ble enige om betingelsene, ville oljeselskapet «be prepared to undertake this marine seismic survey beginning in the Spring of 1963».⁵

Det ser ut til at ledelsen i Phillips er innforstått med og langt på vei forutsetter at sokkelen vil komme inn under norsk jurisdiksjon. I UD brer det seg likevel en viss usikkerhet om hvor langt

den norske råderetten over sokkelen vil rekke i praksis. At Norge ikke har ratifisert Genève-konvensjonen om kyststatenes rettigheter, er bare en av flere problemstillinger. I midten av november skriver Ofstad, assistert av havrettseksperten Carl August Fleischer, et nytt notat og konkluderer med at Norge ut fra gjeldende folkerett allerede har jurisdiksjon over sokkelen. Men det er fremdeles noe uklart for embetsmennene i UD om norske myndigheter med bakgrunn i eksisterende lov- og regelverk kan nekte utenlandske selskap å sette i gang med seismiske undersøkelser eller boring på kontinentalsokkelen.⁶ Av

I slutten av mai var norske myndigheter ferdig til å fremme en kongelig resolusjon, og den 31. mai 1963 proklamerte regjeringen Gerhardsen norsk suverenitet over sokkelen. I et svarbrev til American Overseas Petroleum Limited den 7. juni 1963 skrev byråsjef Ofstad: «...I have the honour to inform you that the Norwegian Government regards the continental shelf, i.e. the subsoil and seabed, as subject to Norwegian jurisdiction and control, and that exploration and exploitation of the natural resources in the shelf may be undertaken only with the consent of the Norwegian Government». Samtidig ble det påpekt at

«I alt fire oljeletingsskip ligger nå på havnen,» skrev Stavanger Aftenblad 27. september 1963.

flere grunner er det maktpåliggende å få på plass en lovhjemmel så snart som mulig.

FLERE SELSKAP STARTET VÅREN 1963

I mai 1963 hadde 18 oljeselskap meldt sin interesse for oljeleting på norsk sokkel, og flere av dem var i full gang med seismiske undersøkelser.⁷ 1. april 1963 underrettet Shell norske myndigheter om at de holdt på i «et område som kan komme inn under Kongeriket Norge's suverenitet hvis og når de prinsipper som er fastsatt i Genève-konvensjonen om den kontinentale Hylle» trer i kraft.⁸ Det var GSI som sto for undersøkelsene. Phillips hadde engasjert vest-tyske Prakla, som begynte med målinger i norske farvann rett etter påske 1963.⁹ Phillips-direksjonen hadde ikke mottatt noen konkret tilbagemelding på sin henvendelse i oktober 1962, men selskapet fikk klart svar fra departementet på flere andre brev våren og sommeren 1963, hvor temaet var det samme.¹⁰

norske myndigheter ikke hadde noen innvendinger mot at selskapet gjennomførte seismiske undersøkelser på sokkelen. Dagen før hadde Phillips fått samme beskjed.

Norske myndigheter var i ferd med å ta kontroll. I slutten av juni kom loven som slo fast at staten var grunneier og at bare regjeringen kunne gi tillatelse til leting og utvinning.

GSI BEGYNTE I 1962

Det amerikanske seismikkselskapet Geophysical Service Inc. var i gang med seismiske undersøkelser i Nordsjøen allerede året før.

Ifølge bedriftsbladet Grapevine var det sommeren 1962 over 60 ansatte ved GSIs datasentral i Storbritannia, der materiale fra flere seismikkskip i Nordsjøen ble prosessert og viderebehandlet.¹¹ Tidlig i 1960-årene etablerte selskapet fast operasjonsbase i Middlesbrough i Yorkshire, på østkysten av

England, med datasentral i Bromley i Kent, rett sør for London. GSI hadde også base i Den Helder i Nederland.

GSI var ikke alene om å drive med seismiske undersøkelser i Nordsjøen i 1962. I følge Oil and Gas Journal ble det løpet av sommerhalvåret 1962 kartlagt over 10.000 km av dette havområdet.¹² Anthony France, som jobbet for GSI, har fortalt at det amerikanske selskapet Western Geophysical også hadde oppdrag i Nordsjøen i 1962.¹³

Vest-tyske *Bremer Export* hadde kontrakt som skytebåt i 1963-sesongen, og var flere ganger i Stavanger. *Bremer Export* arbeidet ikke for Prakla¹⁴, men var antakelig hyret inn av GSI eller et annet amerikansk selskap. Skipet var også innom Stavanger en rekke ganger høsten 1962. Det samme var det nederlandske fartøyet *Cresta*. Den 2.september kom *Cresta* fra Middlesbrough.¹⁵ I en tid da sektorgrenser og jurisdiksjon ennå var uavklart, ville det nesten være rart om ikke noen av toktene som ble dirigert fra Storbritannia, også beveget seg inn på det som skulle bli norsk sektor.

Geophysical Service Inc. (GSI) begynte med seismikkmåling i Nordsjøen i 1962. Middlesbrough var operasjonsbase, datasentralen lå i Bromley og selskapet hadde baser i Stavanger og Den Helder i Nederland.

Anthony France – en av seismikkpionerene som var mye i Stavanger.

Seismikkskipet Kyle Anne i havna i Middlesbrough, som var operasjonsbase for GSI.

Bildene på s. 106, 109 og 110 er hentet fra bedriftsbladet *Grapevine*, høsten 1964. Bildet av Gauss s. 107 er tatt av Gunter Geiger.

Besetningsmedlemmer gjør seg klare til å fyre av en ladning fra skytebåten USA.

I følge OD og Norsk Oljehistorie ble det skutt i underkant av 5000 profilkilometer på norsk sokkel både i 1962, i 1963 og i 1964.¹⁶ ODs statistikk framstår mer som røffe anslag enn tall som bygger på nøyaktig registrering. Journalene til havnemyndighetene i Stavanger forteller iallfall at det var svært stor forskjell på aktiviteten i 1963 og 1964. Norges geologiske undersøkelse (NGU) gjorde målinger fra fly både i 1962 og 1963. I 1962 og 1964 ble det gjort seismiske undersøkelser med forskningsfartøyet *Helland-Hansen* i Skagerrak, et norsk-dansk-tysk prosjekt.¹⁷

TRAPPET KRAFTIG OPP I 1964

I 1964 ble seismikkmålingene i Nordsjøen trappet kraftig opp. I 1964 ble det skutt til sammen nærmere 140 000 km.¹⁸ Foruten GSI, Prakla og Western Geophysical tok firmaer som Seismographic Service Ltd., Ray Geophysical og franske CGG oppdrag for oljeindustrien i de første årene.

Fra sommeren 1964 brukte flere av GSIs fartøyer Stavanger som «home port» i Norge. Selskapet hadde eget administrasjonskontor i byen, og Atlantic hotel var fast treffsted for besetningsmedlemmene når de gikk i land. Båter som *Sonic*, *Anna*, *Kyle Anne* og *USA* lå rett som det var ved kai i Stavanger i disse årene.¹⁹ GSI var også oppdragsgiver for *Emma*, *Bella* og *Fokke de Jong*; de to sistnevnte er nevnt i havnejournalene. I 1963-64 arbeidet i størrelsesorden 150 personer på skipene som GSI disponerte.²⁰ Noen få av dem var nordmenn. Tor Thomassen var en av skipperne. S. Svendsen (kokk) og Andy Kaarvang (Kaarvaag?) er andre norsk-klingende navn på mannskapslistene.²¹ Bjørn Svendsen fra Stavanger arbeidet som junior observer på *Anna* i to-tre måneder sommeren 1964.

I 1964 ble fartøy med tilknytning til oljeleting registrert minst 79 ganger av havnemyndighetene i Stavanger, nesten fem ganger så mange som året før. I 1965 finnes minst 65 regist-

reringer. Vi kjenner navnet på over 50 seismikkfartøy fra denne perioden. De fleste var amerikanske, franske, vest-tyske og nederlandske. Noen av dem var også innom andre havner i Norge enn Stavanger.

HORST HENNING FRA HANNOVER

Den 23. september 1963 ble Horst Henning intervjuet av Stavanger Aftenblad mens det vest-tyske seismikkskipet *Wiking*

Kyle Anne og Sonic ved kai i Stavanger høsten 1963.

lå ved Strandkaien i Stavanger. Henning som var ansatt i Prakla, fortalte at de drev med seismiske målinger og var på leting «etter olje for amerikanerne». Målingene hadde pågått hele sommeren, og skulle fortsette til midten av november, hvis været tillot det.

Vinteren 2016 sitter pensjonisten Horst Henning hjemme i Hannover og tenker tilbake. I en telefonsamtale mer enn et halvt århundre etter at han ble intervjuet av Aftenbladet, presiserer 84-åringen at toktene startet rett etter påske, enten i slutten av mars eller i begynnelsen av april. 1963 var det første året Prakla skjøt seismikk i den norske delen av Nordsjøen. Horst Henning var operasjonsleder for undersøkelsene som *Wiking* gjorde i Nordsjøen i sommerhalvåret 1963. Fra slutten av mars til begynnelsen av november 1963 skjøt *Wiking* utallige seismiske profiler i Nordsjøen mellom norskekysten og Skottland.

- Vi brukte dynamitt og kunne fyre av inntil 240 sprengladninger i løpet av en god dag. Det betyr at det gikk med 8000 kilo dynamitt om dagen. Vi brukte antakelig mer eksplosiver enn den tyske hæren, sier Horst Henning.

På britisk side var de innom byer som Edinburgh, Peterhead og Inverness. I Norge var Stavanger deres base, der de også hadde en postboksadresse. Vanligvis søkte de bare havn for å ta om bord proviant og vann, for å sende avgårde magnetbånd til

Horst Henning fortalte til Aftenbladet i 1963 at de holdt på med oljeleting for amerikanerne.

Hannover eller når det blåste opp til uvær.

I 1963 arbeidet *Wiking* på oppdrag for oljeselskapet Phillips og noen ganger for Atlantic Richfield. Men Prakla gjorde også seismiske undersøkelser for Shell i den sørlige delen av Nordsjøen, og for BP utenfor kysten av Skottland og helt nord til Shetland. Henning sier at selskapet var nøye med å varsle myndighetene om hvor de opererte og hvilke ruter de fulgte.

DE FØRSTE BEKREFTEDE SEISMIKKSKIPENE

En annen av de tyske pionerne var Gunter Geiger som arbeidet i samme firma som Henning. Han har fortalt at våren 1963 utrustet Prakla tre skip – *Amasis*, *Christa Thielemann* og *Karin Christa* – for oppdrag utenfor norskekysten.

- Vi arbeidet hele året med seismikk i det området som senere fikk navnet Ekofisk. Oppdragsgiver var oljeselskapet Phillips, skriver Geiger i en epost.

LANGØY: Våren 1963 søkte oljeselskapet Phillips Hetland kommune om å få disponere et område på Langøy som lagringsplass for dynamitt. Sprengstoffet skulle brukes i forbindelse med seismiske undersøkelser i Nordsjøen. I mellomkrigstida hadde Shell etablert et tankanlegg på østsiden av Langøy med større og mindre tanker for olje og smøreolje; det var i drift fram til 1960-årene. Stedet har gode havneforhold, og Torstein Randa i Engøyholmen Kystkultursenter forteller at det også ble anlagt en lastebøye i sjøen utenfor. Han mener dynamittrafikken må ha foregått i det samme området på Langøy. Det er usikkert hvor lenge øya hadde tilknytning til seismikkvirksomheten. Det vi vet er at mye av dynamittomlastingen senere skjedde fra en lekter ved Fogn; Tøgevangen i Strand er nevnt i samme forbindelse.

Vi vet med sikkerhet at utenlandske seismikkskip la til kai i Stavanger den 8. august 1963, da det vest-tyske forskningsskipet *Gauss* og amerikanske *Sonic* kom sammen med fire fiskebåter - kuttere, hjemmehørende i Finkenwerder, Hamburg. Det har bydd på problemer å identifisere fiskebåtene med utgangspunkt i havnevesenets håndskrevne journaler. Med hjelp fra Stats-

Sehr geehrter Herr Johansen,

auf Ihr Schreiben vom 11.12.15 teile ich Ihnen mit, dass hier lediglich eine Sammlung von Zeitungsausschnitten über das 1950 in den Dienst gestellte Forschungsschiff „Gauß“ auch „Gauss“ zu ermitteln ist, das 1941 zunächst als „Trave“ gebaut wurde (Quelle im Staatsarchiv Hamburg: 731-8_A 941 Gauss). Die weiteren in der Liste genannten Schiffe sind hier leider in amtlichen Quellen für den Zeitraum um 1963 nicht nachzuweisen. Systematische Verzeichnisse zu den im Hamburger Schiffsregister eingetragenen Schiffen sind mir aber auch nur bis 1940 bekannt.

Die Schiffsnamen „Wittebank“, „Thees Bott“ und „Horn Riff“ lese ich ebenfalls und sind solche Schiffsnamen hier in Norddeutschland gebräuchlich. Den Schiffsname „P. Imanaris“ kenne ich nicht.

Anhand der Publikation von Wilhelm Chr. Karl Stammer, HF : Die Finkenwärder Fischereiflotte, Hamburg, 2002, konnte ich folgende Hinweise ermitteln:

Bei dem Kutter „Wittebank“ könnte es sich um ein Schiff der Finkenwärder Fischereiflotte (HF) handeln, die im heutigen Stadtteil Hamburg-Finkenwerder angesiedelt war. Dieser Kutter wurde 1943 gebaut und fuhr als HF 518 ab 1946 unter dem Namen „Wittebank“. Ab 1953 gehörte das Schiff J. Claus Marwitz (Junior und Senior) in Hamburg-Finkenwerder und wurde 1993 abgewrackt.

Bei dem Kutter „Thees Bott“ könnte es sich ebenfalls um ein Schiff der Finkenwärder Fischereiflotte (HF) handeln, HF 484. Das Schiff wurde 1944 gebaut und nannte sich ab 1947 „Thees Bott“, ab 1954 gehörte es Peter Burmester aus Hamburg-Finkenwerder und sank 1981 bei Esbjerg.

Einen Kutter „Horn Riff“ gibt es in der Finkenwärder Fischereiflotte (HF) nicht, jedoch den Kutter „Hornsriff“ (HF 525), gebaut 1944, ab 1947 als „Hornsriff“ bekannt und ab 1954 im Besitz von Ferdinand W. Gaczengis aus Hamburg-Finkenwerder. Der Verbleib nach 1986 ist unbekannt.

Auch einen Kutter „P. Imanaris“ kennt die Finkenwärder Fischereiflotte (HF) nicht, jedoch einen Kutter „P. J. Marwitz“ (HF 532), 1943 gebaut und nach dem Krieg als „Roland“, dann „Margarete Elisabeth“ und ab ca. 1958 als „P. J. Marwitz“ im Besitz von Claus Marwitz (Senior) aus Hamburg-Finkenwerder. Das Schiff wurde 1981 nach Irland verkauft, der Verbleib ist unbekannt.

Ich gehe davon aus, dass es sich bei den genannten vier Kuttern um diese hier aufgeführten Schiffe der „Finkenwärder Fischereiflotte“ handelt.

Freundliche Grüße,

Ulf Bollmann

Med hjelp fra det tyske statsarkivet i Hamburg har det omsider lyktes å identifisere alle de seks seismikk-fartøyene som kom inn til Stavanger 8. august 1963. Foruten Gauss og Sonic var det kutterne Hornsriff, Wittebank, Thees Bott og P.J. Marwitz.

A handwritten list on lined paper, possibly a ledger or index, with columns for ship names and locations. The entries are written in blue ink. The visible text includes:

Ship Name	Location
Wittebank	Hamburg
P. Imanaris	Hamburg
Thees Bott	Hamburg
Horn Riff	Hamburg
Sonic	Hamburg
Gauß	Hamburg
Vanilla	Irland
Gauland	Irland
Seldman	Irland
Yoson	Irland
Johnsen	Irland

arkivet i Hamburg har vi nå funnet fram til rett navn på båtene:²²

Hornsriff (HF 525), Wittebank (HF 518), Thees Bott (HF 484) og P.J. Marwitz (HF 532).

Bergenserne, på sin side, fikk føling med «oljeeventyret» første gang våren 1965, da *Havbraut* av Austevoll og skytebåten *Tempo* dro ut på sine første oppdrag for oljeindustrien.²³

NOTER

- [1] Bergens Arbeiderblad 1975 – med henvisning til at båter fra Bergensdistriktet var hyret til seismikkoppdrag.
- [2] I følge journaler for Stavanger havnevesen.
- [3] Notat skrevet av Reidar Melien på Trygve Lies kontor, datert 29. oktober 1962.
- [4] Notat skrevet av Einar F. Ofstad 30. oktober 1962.
- [5] Brev fra Phillips til Trygve Lie, datert 29. oktober 1962. Petroleumsarkiver 1963-1975. Statsarkivet i Stavanger.
- [6] Bøe, Arnt Even, Time is money, 2015, s 23
- [7] Stavanger Aftenblad 2. mai 1963.
- [8] NOH, bind 1.
- [9] Telefonintervju med Horst Henning, 2016.
- [10] Bl a brev fra UDs Einar Ofstad 6. juni 1963 og fra Trygve Lie 5. august 1963. Petroleumsarkiver 1963-1975. Statsarkivet i Stavanger.
- [11] Bedriftsbladet Grapevine, høsten 1964.
- [12] Oil and Gas Journal , 30. oktober 1967/Norsk Oljehistorie, bind 1.
- [13] AHRs årbok 2002.
- [14] I følge Horst Henning.
- [15] Framgår av loggbøkene til Stavanger havnevesen.
- [16] Norsk Oljehistorie, bind 1, 1992.
- [17] Norsk Oljemuseums årbok 1996, s 11-12.
- [18] Oil and Gas Journal.
- [19] Grapevine 1964.
- [20] Intervju med Anthony France 2002.
- [21] Grapevine 1964.
- [22] Epost fra Ulf.Bollmann@Staatsarchiv.hamburg.de 21. desember 2015.
- [23] Norsk Oljehistorie, BIND 1 s 85.